

Toruń, 03.04.2017 r.

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Anita Pacholik-Żuromska

2. Posiadane dyplomy/stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- Stopień naukowy **doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii** nadany uchwałą Rady Wydziału Humanistycznego UMK w Toruniu z dnia 16.10.2007 na podstawie rozprawy *Konceptualne podstawy samowiedzy w świetle wybranych teorii pojęć* (Promotor: prof. dr hab. Urszula M. Żegleń, recenzenci: prof. dr hab. Robert Piłat, prof. dr hab. Renata Ziemińska)
- Tytuł **magistra filologii germańskiej**, Katedra Filologii Germańskiej, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, egzamin dyplomowy 09.11.2010. Temat pracy magisterskiej: *Das Bild der Frauen in den Erzählungen von Arthur Schnitzler* (Promotor prof. dr hab. Lech Żyliński)
- Tytuł **magistra politologii ze specjalnością filozofia**, Instytut Filozofii, Uniwersytet Szczeciński, egzamin dyplomowy 23.06.2003. Temat pracy magisterskiej: *Lingwistyka kognitywna w ujęciu Jerry'ego A. Fodora* (Promotor: prof. dr hab. Max Urchs).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

1.04.2008-30.09.2010 - adiunkt w Zakładzie Teorii Poznania i Metodologii Nauk Instytut Filozofii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

1.10.2010-30.09.2014 - adiunkt w Zakładzie Kognitywistyki i Epistemologii w Instytucie Filozofii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

1.10.2014-30.09.2018 - adiunkt w Zakładzie Kognitywistyki i Epistemologii w Instytucie Filozofii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

1.01.2011 – 30.09.2014 Z-ca Dyrektora ds. Dydaktyki w Instytucie Filozofii UMK

1.01.2015 – 30.08.2016 Z-ca Dyrektora ds. Organizacji w Instytucie Filozofii UMK

1.09.2016 – 30.08.2020 – Prodziekan ds. Studenckich na Wydziale Humanistycznym UMK

Anita Pacholik-Żuromska

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.).

a, b) Anita Pacholik-Żuromska, *Intencjonalność – rozumienie – samowiedza. Filozoficzny problem poznania w świetle nauk kognitywnych*, Seria „Umysł. Prace z Filozofii i Kognitywistyki”, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń, 2016. (recenzent wydawniczy dr hab. Robert Poczobut, prof. UwB)

c) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Cel ogólny

Celem naukowym monografii *Intencjonalność – rozumienie – samowiedza. Filozoficzny problem poznania w świetle nauk kognitywnych* jest rozpatrzenie wymienionych w tytule zdolności poznawczych, jako odgrywających kluczową rolę w ludzkim poznaniu, w oparciu o zestawienie, analizę i porównanie wybranych, aktualnie dyskutowanych podejść w kognitywistyce i filozofii oraz zaproponowanie uzgodnienia owych podejść tak, by uwzględnić w nich zarówno wyjaśnienia nauk empirycznych, jak i filozoficzne rozważania – innymi słowy, by wypracować spójne, kognitywistyczno-filozoficzne podejście do intencjonalności, rozumienia i samowiedzy, a tym samym również do problemu poznania. Główna teza niniejszej pracy, głosząca, że intencjonalność, rozumienie i samowiedza to zdolności fundamentalne dla ludzkiego poznania, stawiana jest zatem na tle problemu relacji między kognitywistyką i epistemologią oraz w ramach stanowiska, według którego poznanie konstytuuje się w wyniku interakcji podmiotu ze światem.

Cele szczegółowe

Ze względu na to, że w pracy prezentuje się szerokie podejście do problemu poznania, a jednocześnie prowadzi obszerne analizy zdolności poznawczych, praca została podzielona na dwie części, zgodnie z wyodrębnionymi celami szczegółowymi. Część pierwsza ma charakter wprowadzeniowy, w którym najpierw rozważa się relację kognitywistyki i epistemologii, pyta o to, jak rozumieć podmiot poznania oraz proponuje stanowisko łączące kognitywistyczne i filozoficzne ujęcie problemu poznania, dzięki temu, że integruje ono naukowe podejście do roli procesów poznawczych dla poznania z filozoficznym namysłem nad konstytucją poznania. Część pierwsza rozpoczyna się zatem od udzielenia odpowiedzi m.in. na pytania o to jaka relacja łączy kognitywistyczne i epistemologiczne podejście do zagadnienia poznania, czy

Anita Pacholik-Żuromska

epistemologia może zostać wyeliminowana przez kognitywistykę, czy program naturalizacji epistemologii ma szansę powodzenia, a także, jakie są obawy i nadzieje związane z kognitywistycznym podejściem do problemów poznania.

Refleksja nad problemami poznania nie może odbywać się w oderwaniu od tego, jak rozumieć podmiot poznania. Jest to klasyczny problem filozofii, który w niniejszej pracy został skonfrontowany ze stanowiskami prezentowanymi w ramach kognitywistyki. Ustalenie, jak rozumieć podmiot poznania, jest niezmiernie ważne, ponieważ może on zostać scharakteryzowany na poziomie osobowym poprzez opis jego zdolności w języku filozofii i psychologii potocznej, można go też analizować na poziomie subosobowym poprzez opis jego konstytucji fizycznej w języku nauk ścisłych i przyrodniczych, jak np. neurobiologia. To, jakie rozumienie podmiotu poznania się przyjmie, będzie rzutować też na to, jakie zdolności poznawcze uznamy u niego za fundamentalne, czy też za nadające przysługującemu mu poznaniu wyjątkowy charakter.

Ustosunkowując się do problemu relacji między kognitywistyką a epistemologią oraz prezentowanych w ich ramach koncepcji podmiotu poznania, wytyczono kolejny cel szczegółowy, mianowicie wyodrębnienie stanowiska integrującego obydwie podejścia, na tle którego przebiegać będzie analiza intencjonalności, rozumienia i samowiedzy jako zdolności poznawczych. Za takie uznano to, które za istotne dla poznania uważa konieczność interakcji podmiotu ze światem. Stanowisko to jest wspólne dla tak zwanych e-teorii, jak enaktywizm, ekologiczne teorie jaźni czy teorie ucieleśnionego umysłu, które dotyczą konstytucji tzw. „e-poznania”, czyli właśnie takiego, dla którego zasadnicza jest interakcja podmiotu z jego otoczeniem, a tworzone w ramach tych teorii modele poznania nie ograniczają się tylko do procesów poznawczych jednostki, ale uwzględniają jej zewnętrzne środowisko jako istotny komponent. Niemniej charakterystyczne dla owych teorii jest podkreślenie roli konkretnych procesów poznawczych, jako umożliwiających w sposób szczególny ową interakcję i sprawiających, że podmiot i jego otoczenie (zarówno to fizyczne, jak społeczne) należy rozpatrywać całościowo, jako jeden system. W niniejszej pracy wzbogacono postulowany w e-teoriach model poznania, proponując, by uwzględniał on nie tylko procesy poznawcze, ale też zdolności: intencjonalność, rozumienie i samowiedzę, które konstytuują poznanie same wymagają interakcji podmiotu ze światem.

Celem części drugiej prezentowanej pracy jest rozpatrzenie intencjonalności, rozumienia i samowiedzy jako zdolności konstytutywnych dla ludzkiego poznania. Przedsięwzięcie to rozpoczyna analiza intencjonalności jako cechy umysłu. Przedstawiając intencjonalność z perspektywy filozoficznej, podejmuje się próbę jej powiązania ze

Anka Łuciwicz - Zurek

świadomością, odwołując się tu zarówno do klasycznej koncepcji Franza Brentana, jak i do współczesnej filozofii umysłu. Kluczowe jest tu pytanie o to, komu przypisać intencjonalność. W ramach koncepcji filozoficznych istnieją takie, które podkreślają rolę intencjonalności w wyjaśnianiu zachowań, jako pewnego rodzaju strategii interpretacji działań innych podmiotów. Szczególnie z tymi koncepcjami w niniejszej pracy prowadzi się dyskusję, zastanawiając się, czy nie jest to zbyt ograniczenie roli intencjonalności w poznaniu. Te teorie stanowią przejście do koncepcji o nachyleniu bardziej kognitywistycznym, stąd kolejny cel szczegółowy pracy, czyli analiza intencjonalności z perspektywy kognitywistycznej. W kognitywistycznym ujęciu intencjonalność definiowana jest jako postawa bycia nakierowanym na cel, a jej opis budowany jest oddolnie, charakteryzując ją z poziomu subosobowego, jako osadzoną na procesach uwagowych i stopniowo się rozwijającą aż do intencjonalności kolektywnej, charakterystycznej dla relacji interpersonalnych i stanowiącej podstawę kompetencji społecznych, jak zdolność przyjmowania punktu widzenia innego podmiotu.

Przyjmowanie punktu widzenia drugiej osoby wiąże się z tym, co znaczy rozumieć zarówno świat, inne podmioty, jak i siebie. Zagadnienie intencjonalności prowadzi zatem do problemu rozumienia, który wyznacza kolejny cel prezentowanej pracy, czyli analizę rozumienia w perspektywie filozoficznej jako zdolności do świadomego uchwytowania znaczenia wypowiedzi i zachowań podmiotu oraz w perspektywie kognitywistycznej jako uczestniczenia podmiotu w interakcji z jego otoczeniem fizycznym i społecznym. Badania rozpoczyna się tu od osadzenia podejścia filozoficznego w ramach konkretnej teorii, w tym wypadku teorii rozumienia jako teorii znaczenia, inspirując się koncepcją m.in. Michaela Dummetta. Następnie rozszerza się teorię rozumienia znaczenia wypowiedzi i działań na teorię rozumienia przekonań podmiotu i ich interpretacji jako racjonalnych, odwołując się m.in. do prac Donalda Davidsona. Na koniec tej części rozważań podejmuje się wyjaśnienia, dlaczego zdolność rozumienia jest niezbędna do przypisywania racjonalności.

Celem drugiej części poświęconej rozumieniu jest jego analiza jako zdolności poznawczej w perspektywie kognitywistycznej jako uczestniczenia podmiotu w interakcji z jego otoczeniem fizycznym i społecznym. Podkreśla się przy tym rolę rozumienia zachodzącego na subosobowym poziomie przetwarzania informacji neuronalnej, pytając szczególnie o rolę neuronów lustrzanych w rozumieniu. Dyskutuje się tu między innymi z wyjaśnieniami proponowanymi przez Elisabeth Pacherie czy Marco Iacoboniego. Efektem tych dyskusji jest propozycja wyjaśnienia rozumienia jako odbywającego się w czterech etapach.

Ostatnią z analizowanych zdolności jest samowiedza. Rozpoczyna się tu od rozpatrzenia jej w perspektywie kognitywistycznej jako wyższego stopnia samoświadomości oraz w

Anka Szustak - Zurek

percepcyjnym modelu samowiedzy, dokonując również porównania psychologicznej i filozoficznej definicji samowiedzy. Stawia się tu tezę, że samowiedzy nie należy rozpatrywać tylko jako wyższego stopnia samoświadomości. Na rzecz tej tezy prowadzi się argumentację w oparciu o przykłady autoiluzji. Podsumowanie tej części dociekań stanowi ocena wad i zalet eksplanacyjnych percepcyjnego modelu samowiedzy.

Ostatnim celem szczegółowym pracy jest analiza samowiedzy jako zdolności poznawczej w perspektywie filozoficznej, jako wiedzy o specyficznym statusie, ponieważ opartej na autorytecie pierwszej osoby. Argumentuje się tu na rzecz eksternalizmu psychologicznego, jako z jednej strony gwarantującego autorytet pierwszej osoby, z drugiej zaś niezamykającego podmiotu w kartezjańskim umyśle. Uzasadnia się też, dlaczego relacja ja-inny oraz zdolność podmiotu do przyjęcia perspektywy innych podmiotów (będąca efektem zdolności podmiotu do intencjonalności i rozumienia) jest konstytutywna dla samowiedzy rozumianej rzeczywiście jako wiedza.

Metodologia

Intencjonalność, rozumienie i samowiedzę wyodrębniono jako kluczowe dla poznania ze względu na stopień ich ogólności, czy też pojemności, ponieważ pod zdolności te podpadają inne, bardziej podstawowe, jak na przykład zdolność do reprezentowania świata, posługiwania się pojęciami, czy użycia języka.

W prezentacji, porównaniu oraz uzgodnieniu perspektywy filozoficznej i kognitywistycznej w odniesieniu do wymienionych kategorii owych zdolności zastosowano analizę pojęciową i porównawczą wybranych koncepcji, definicji i teorii intencjonalności, rozumienia i samowiedzy oraz metaanalizę wybranych badań empirycznych. W świetle wyników owych badań dokonano interpretacji omawianych podejść do intencjonalności, rozumienia i samowiedzy.

Wyniki

Według tezy stawianej w prezentowanej pracy o wyjątkowości ludzkiego poznania decyduje kombinacja trzech zdolności: intencjonalności, rozumienia i samowiedzy, tworzących jego filary. Nie twierdzi się tu, że stanowią one fundament poznania w ogóle, ale, że nadają specyficzny charakter poznaniu ludzkiemu, właśnie przez to, że u człowieka są one najbardziej zaawansowane. Są one niezbędne dla poznania rozumianego jako wynik interakcji podmiotu ze światem, która zachodzi nie tylko w świecie fizycznym, ale i społecznym, który u gatunku

Anka Łuciwicz - Zurek

ludzkiego jest niezmiernie złożony. Owe zdolności umożliwiają odczytywanie intencji, dzielenie przekonań, rozumienie działań, współdziałanie, czy pracę nad sobą samym.

Intencjonalność, rozumienie i samowiedzę rozpatrzono w świetle twierdzenia, że poznanie konstytuuje się jako wynik relacji indywiduum – świat, tym samym umiejscawiając prowadzone badania w obszarze teorii, głoszących zasadniczy wpływ środowiska na poznanie, tzw. „e-teorii, w których przyjmuje się, że podmiot i jego środowisko tworzą zwarty system, a adekwatne modele poznania to takie, które uwzględniają środowisko zewnętrzne jako komponent tzw. „e-poznania”. W e-poznaniu podmiot i świat wzajemnie na siebie wpływają tworząc jeden system. W takim modelu poznania, podmiot wykracza poza ciało przestając być umysłem kartezjańskim i staje się umysłem w świecie. Model ów prowadzi do eksternalizmu w kwestii uzasadnienia i determinacji treści stanów mentalnych. Eksternalizm e-teorii tym różni się od klasycznego, że podkreśla się w nim, iż nie tylko znaczenia nie są w głowach, to znaczy, że treść stanów mentalnych nie determinuje ich odniesienia, ale także, że i procesy poznawcze przynajmniej częściowo nie są w głowach. Mają one o tyle charakter eksternalny, o ile ich przebieg wiąże się właśnie z interakcją podmiotu ze środowiskiem, np. z manipulowaniem przedmiotami, czy w ogóle działaniem, które w pewnych sytuacjach jest szybsze od procesu myślowego.

Szczególnie dwa procesy poznawcze stanowią częsty punkt odniesienia w e-teoriach. Są to uwaga i propriocepcja. Uwaga zarówno endogenna jak i egzogenna jest częstym przedmiotem badań w związku z powstawaniem i kształtowaniem się jaźni, a także jej specyficznych aktywności, np. w medytacji. Przytoczone w książce przykłady badań empirycznych służyły ukazaniu możliwości jaźni i roli procesów uwagowych we wchodzeniu w owe stany. Uwaga jest tu zatem powiązana ze świadomością i wpływa na percepcję podmiotu. Drugim procesem jest integracja informacji sensorycznej na temat położenia i pozycji własnego ciała i kończyn. Propriocepcja jest zmysłem, o którym często mówi się w e-teoriach właśnie ze względu na to, iż stanowi szczególny łącznik podmiotu ze światem zewnętrznym. Jest ona konstytutywna dla świadomości cielesnej, poprzedzającej świadomość refleksyjną.

Zagadnienie roli świadomości cielesnej, a także procesów poznawczych szczególnie podkreślanych przez e-teorie odsyła do kwestii tego, jak właściwie rozumieć podmiot. Według minimalistycznych teorii jaźni tworzy się ona właśnie dzięki takim procesom, jak propriocepcja. Taka minimalna sobość powstaje już w świadomości cielesnej, pozbawionej pojęć i refleksyjności charakterystycznej dla samoświadomości. Jest to jednak koncepcja, która niekoniecznie musi wszystkich przekonywać. Rozważania nad podmiotem prowadzone w

Anka Lenczyńska - Zurek

prezentowanej pracy doprowadziły do konkluzji, że w porządku ontologicznym, który narzuca też porządek pojęciowy, jaźń jest konstytutywna dla bycia podmiotem, a bycie podmiotem jest konstytutywne dla bycia osobą. Również w porządku pojęciowym, jaźń jest pojęciem wyjściowym dla opisu podmiotu, a zatem podmiot można określić częściowo poprzez odwołanie do cech jaźni. Z kolei bycie podmiotem jest warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym w konstytucji osoby.

W części drugiej monografii, poświęconej zagadnieniu głównych zdolności poznawczych kształtujących poznanie ludzkie, czyli intencjonalności, rozumieniu i samowiedzy, kluczowym wynikiem było ukazanie ich powiązania oraz komplementarności opisów filozoficznych i kognitywistycznych jako uzupełniających się i pozwalających na opis poznania zarówno na poziomie osobowym, jak i subosobowym. Filozoficznym argumentem na rzecz uznania intencjonalności za podstawową kategorię poznawczą było to, że jako cecha świadomości jest z nią nierozzerwalnie związana, a świadomość z kolei stanowi podłoże poznania, bowiem nawet minimalne jaźnie są świadome. Jednak intencjonalność to nie tylko cecha świadomości – czy, jak to ujęto w niniejszej pracy, cecha umysłu. Intencjonalność to również cecha postaw propozycjonalnych, strategia ich interpretacji i podstawa działania. Dzięki temu nie ogranicza się tylko do bycia cechą umysłu, ale stanowi też zdolność umożliwiającą skomplikowane działania podmiotu w świecie.

Z kolei kognitywistyczne założenie, że intencjonalność należy rozumieć jako postawę bycia nakierowanym na cel, pozwala odpowiedzieć na pytanie, komu jaki stopień intencjonalności przypisać, zakłada się bowiem, że jest ona stopniowalna zarówno w rozwoju filogenetycznym jak i ontogenetycznym organizmów. Z koncepcji intencjonalności przedstawionych w ramach psychologii ewolucyjnej wyłania się obraz intencjonalności jako podstawy kompetencji społecznych, dzięki której inne podmioty interpretowane są jako istoty wyposażone w przekonania, które nie tylko myślą, jak my, ale też mogą mieć inne poglądy, zamiary i intencje niż my.

Kolejnym wynikiem rozważań na temat intencjonalności była odpowiedź na pytanie, dlaczego podmioty przypisują innym przekonania, pragnienia, czy generalnie intencjonalne nastawienia. Ich celem jest mianowicie zrozumienie innych podmiotów, ich wypowiedzi i działań, ponieważ bez tego żadne trwałe interakcje nie byłyby możliwe. Aby szczegółowo uzasadnić tę odpowiedź, należało ustalić, czym jest rozumienie i jaką rolę odgrywa w poznaniu, innymi słowy, w jaki sposób przypisywanie przekonań wiąże się z rozumieniem. Intencjonalność to pierwszy krok zaawansowanego poznania, jakim jest rozumienie, w którym podmiot uchwytuje sens i znaczenie wypowiedzi innych, konceptualizuje otaczający go świat

Anka Łuciwicz - Zurek

– zarówno środowisko naturalne, jak i społeczne, racjonalizując zachowania własne i innych i tłumacząc procesy i relacje zachodzące w świecie. Udzielając odpowiedzi na pytanie o to, czym jest rozumienie, przyjęto dwa główne punkty, wokół których skoncentrowano teorie rozumienia: pierwszy, zgodnie z którym rozumienie polega na uchwytowaniu znaczenia oraz drugi, zgodnie z którym rozumienie polega na uczestniczeniu podmiotu przede wszystkim w interakcji ze swoim otoczeniem społecznym. Uzgadniając perspektywę filozoficzną z perspektywą kognitywistyczną, zaproponowano wyjaśnienie rozumienia jako odbywającego się w czterech etapach: identyfikacji polegającej na rozpoznaniu ruchu; determinacji, czyli rozumieniu ruchu jako działania, konceptualizacji, czyli rozumieniu działania jako intencjonalnego oraz interpretacji, czyli racjonalizacji działania.

Podsumowując, wniosek płynący z rozważań na temat rozumienia jest następujący: Rozumienie dokonuje się poprzez działanie. Kognitywistyczne ujęcie rozumienia pokazało, że tworzy się ono oddolnie, od procesów na poziomie subosobowym, w których ważną rolę odgrywają neurony lustrzane, aktywujące się nie tylko podczas działania wykonywanego przez podmiot, ale też podczas obserwacji intencjonalnych działań innych podmiotów. Jednak nawet definiując rozumienie jako uchwytowanie znaczenia, wprowadza się tu jego związek z działaniem, znaczenie bowiem odkrywane jest w praktykach językowych, które determinują użycie wyrażen. Rozumienie zostało też przedstawione jako związane z racjonalnością, co odsyła do zdolności przypisywania innym racjonalnych przekonań. Musi się ona zatem opierać na zasadach gwarantujących przypisanie racjonalności wszystkim podmiotom, bez wcześniejszych założeń na ich temat, ale na podstawie ich wypowiedzi i działań. Zapewniają to zasada życzliwości i zasada solidarności. Pierwsza, zaczerpnięta z koncepcji Davidsona, głosi maksymalizację zgodności przekonań i znaczenia, gdzie znaczenie ma charakter zewnętrzny wobec podmiotu, przekonania zaś stanowią jego mentalne uposażenie. Druga, wprowadzona w niniejszej książce, pilnuje, by wszystkie podmioty były objęte zasadą pierwszą, ale też umożliwia wszystkim podmiotom weryfikację, czy falsyfikację przypisywanych przekonań nie tylko innym podmiotom, ale również sobie. Innymi słowy, na wszystkie podmioty nakłada te same warunki sprawdzalności przekonań. Zasada solidarności sprawia, że wiedza nie jest czymś uprzywilejowanym, a podmioty nie są zamkniętymi kartezyjskimi umysłami, ale kreuje podmiotowość interpersonalną, tworzącą przestrzeń społeczną.

W przedstawieniu rozumienia powiązanego z racjonalnością podmiotów podkreślono rolę samowiedzy, ponieważ aby móc powiedzieć, że się rozumie, podmiot musi dysponować zdolnością do samoodniesienia, to znaczy umieć przypisać sobie ów specyficzny stan.

Anka Lenczyńska - Zurek

Rozważania nad rozumieniem doprowadziły zatem do następującego wniosku: Rozumienie refleksyjne musi odbywać się przy udziale samowiedzy.

Problematyka samowiedzy stanowiła ostatni etap rozważań, w których rozpatrywano ją dwójako: jako ściśle związaną z samoświadomością i jako rodzaj specyficznej wiedzy. Pierwsze podejście wskazywało na szereg problemów odnoszących się generalnie do kwestii autorytetu pierwszej osoby i przypadków, które go podważają, jak błędna identyfikacja siebie, czy treści własnych stanów. Stwierdzono, że skoro takie przypadki istnieją, to autorytet pierwszej osoby musi zostać zredefiniowany. Uprzywilejowany dostęp do własnych stanów oczywiście pozostaje w tym sensie, że jest to dostęp pierwszoosobowy, ale nie gwarantuje on autorytetu w kwestii własnych stanów. Zostało pokazane, że samowiedza oparta na samoświadomości dziedziczy jej błędy – błędy wewnętrznej percepcji. Choć zatem autorytet pierwszej osoby jest nie do utrzymania w klasycznym ujęciu, to paradoksalnie może zostać on wzmocniony właśnie przez uznanie, że zmysły nas łudzą, również ów wewnętrzny zmysł, jakim jest introspekcja. Argumentowano, że samowiedza nie jest wyższą czynnością świadomości, ale odrębną aktywnością podmiotu, która wymaga wysiłku i woli do podjęcia specyficznych działań umysłu. Treści stanów mentalnych tworzone są wprawdzie w sposób od nas niezależny, jako efekty determinacji ze strony świata, ale to, jak są one przetwarzane przez umysł, zależy już od podmiotu. Samowiedza jest zatem specyficzną zdolnością polegającą na autorefleksji z zaangażowaniem pozostałych kluczowych zdolności poznawczych – intencjonalności i rozumienia – właśnie w celu poznania siebie. Nie percepcji siebie, nie doznania siebie, ale właśnie poznania, takiego, które opiera się na uzasadnionych przekonaniach. Jednak uzasadnienia tych przekonań nie należy szukać wewnątrz podmiotu, ale poza nim, poprzez jego interakcję ze światem zewnętrznym i relacji ja-inny. W związku z tym, konieczne jest przyjęcie założeń eksternalizmu psychologicznego.

Rozważania przedstawione w prezentowanej monografii zostały osadzone na zagadnieniu relacji między kognitywistyką a epistemologią. Dwojakié podejście do omawianych zdolności ukazało, że dialog między koncepcjami filozoficznymi i kognitywistycznym pozwala na stworzenie spójnych podejść do problemów poznania. Końcowy wniosek na temat współpracy kognitywistyki i epistemologii jest następujący: Filozofia w szerszy sposób podchodzi do przedstawionych problemów poznania, natomiast kognitywistyka dostarcza konkretnych wyników badań empirycznych, które następnie mogą stać się przedmiotem analiz filozoficznych. Różnorodność badań na gruncie empirycznych nauk o poznaniu sprawia, że potrzebują one spoiwa, które stanowi właśnie filozofia.

Anka Łuciwicz - Zurek

Wykorzystanie

Szans wykorzystania wyników przedstawionych w omawianej monografii można upatrywać po pierwsze w pracach nad stworzeniem zintegrowanego modelu badań nad poznaniem łączącego podejście empiryczne i filozoficzne oraz uwzględniającego nie tylko procesy poznawcze, ale też zdolności: intencjonalność, rozumienie i samowiedzę, które konstytuują poznanie na gruncie interakcji podmiotu ze światem. Po drugie powiązanie trzech zdolności poznawczych: intencjonalności jako niezbędnej dla rozumienia i rozumienia jako niezbędnego dla samowiedzy, może być wskazówką w tworzeniu programów edukacyjnych i ćwiczeń ogólnorozwojowych, które pozwalałyby na spójny rozwój owych trzech zdolności już u dzieci. Po trzecie, jeśli już powiedziano, czym jest samowiedza, to być może należy przejść do sfery praktycznej i zapytać o to, jak ją osiągnąć, a także o to, co dzięki niej uzyskamy. Jakie działania pozwolą na doskonalenie zdolności do samowiedzy, rozumianej właśnie jako osiągananej przez przyjęcie perspektywy innych. Należy też sprawdzić, czy tak rozumiana samowiedza to rzeczywiście droga do lepszego rozumienia siebie i innych podmiotów.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

W 2003 roku ukończyłam studia magisterskie w Instytucie Filozofii na Uniwersytecie Szczecińskim. Promotorem mojej pracy pt.: „Lingwistyka kognitywna w ujęciu Jerry’ego A. Fodora” był prof. dr hab. Max Urchs. Kształcenie kontynuowałam od 2003 roku na studiach doktoranckich w zakresie filozofii w Instytucie Filozofii na Wydziale Humanistycznym UMK pod opieką pani promotor, prof. dr hab. Urszula M. Żegleń. Ukończyłam je w 2007 roku obroną pracy doktorskiej pt.: *Koncepcyjne podstawy samowiedzy w świetle wybranych teorii pojęć*. W czasie studiów doktoranckich i po ich zakończeniu studiowałam na UMK również Filologię germańską. Te studia ukończyłam w 2010 roku broniąc pracę magisterską pisaną u prof. Lecha Żylińskiego, pt.: *Das Bild der Frauen in den Erzählungen von Arthur Schnitzler (Obraz kobiety w opowiadaniach Artura Schnitzlera)*. W roku 2008 zostałam zatrudniona w Instytucie Filozofii UMK na stanowisku adiunkta, a w 2011 roku zaczęłam pełnić funkcję Zastępcy Dyrektora Instytutu Filozofii ds. Dydaktyki, następnie w roku 2014 objęłam funkcję Zastępcy Dyrektora Instytutu Filozofii ds. Organizacyjnych, a od września 2016 roku pełnię funkcję Prodziekana ds. Studenckich na Wydziale Humanistycznym UMK.

W czasie studiów magisterskich, doktoranckich i już w czasie mojego zatrudnienia na UMK wyjeżdżałam na stypendia naukowe, z których najbardziej sobie cenię stypendium DAAD oraz GFPS. To podczas tych pobytów na Uniwersytecie Jana Gutenberga w Mainz oraz

Anka Szustak - Zurek

J.W. Goethego we Frankfurcie nad Menem nawiązałam współpracę naukową z prof. Thomasem Metzingerem, który zaprosił mnie do MIND Group – międzynarodowej grupy działającej przy Frankfurt Institute for Advanced Studies we Frankfurcie nad Menem i zrzeszającej naukowców i filozofów zajmujących się filozofią umysłu, kognitywistyką i neuronauką. Jako członek MIND Group, co roku biorę udział w jej spotkaniach, na których mogę słuchać znakomitych naukowców i prezentować przed nimi własne referaty, jak podczas jubileuszowego spotkania, na którym gościli prof. Daniel Dennett oraz prof. Paul Churchland. Efektem działań MIND Group jest publikacja dwutomowego zbioru *Open MIND* wydanego przez MIT Press w 2015 roku, który daje przegląd badań kognitywistycznych z całego świata, w którym to zbiorze również miałam zaszczyt publikować.

Podjęłam także współpracę z prof. Gerhardem Preyerem, który przez pół roku pełnił rolę mojego opiekuna naukowego podczas stypendium DAAD we Frankfurcie. Część mojego doktoratu napisałam zatem pod jego okiem. Efektem współpracy z prof. Metzingerem oraz prof. Preyerem był zredagowany przeze mnie i przetłumaczony na język polski zbiór tekstów niemieckich autorów: *Niemiecka analityczna filozofia umysłu*, (Wydawnictwo UMK, Toruń 2011). Wszyscy autorzy tekstów zamieszczonych w zbiorze podeszli bardzo entuzjastycznie do tego projektu i do tej pory utrzymuję z nimi kontakt, zarówno na polu naukowym jak i dydaktycznym. Ta współpraca przyniosła profity również dla moich studentów, np. jeden ze studentów kognitywistyki UMK pojechał na stypendium Erasmusa do prof. Metzingera oraz jednocześnie na praktyki do prof. Wolfa Singera z Instytutu Maxa Plancka, których teksty również zostały opublikowane w wymienionym tomie. Można zatem powiedzieć, że ten rozpoczęty w 2004 roku projekt współpracy polsko-niemieckiej nadal jest kontynuowany, również z udziałem studentów.

Jeszcze będąc na studiach doktoranckich, podjęłam współpracę z prof. Ludgerem Jansenem oraz prof. Larsem Schwabe z Uniwersytetu w Rostoku. Ta wieloletnia współpraca zaowocowała wieloma seminariami naukowymi organizowanymi raz w Toruniu, raz w Rostoku. Efektem tej wymiany naukowej była też wspólna prezentacja referatu na międzynarodowej konferencji *Mirror Neurons. From Actions to Empathy* (14-16. 04.2010, UMK, Toruń) pt.: „Action understanding: From persons to (mirror) neurons and back again”. Dzięki tym kontaktom nie tylko poszerzyłam swoje horyzonty naukowe, ale też nauczyłam się organizować seminaria i wyjazdy naukowe studentów, zachęcając ich do samodzielnych działań. W efekcie po powrocie z seminarium w Rostoku, studenci Toruńskiego Koła Kognitywistycznego zorganizowali własny wyjazd na Uniwersytet w Berkeley. W 2012 roku otrzymałam trzyletnie Stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla Młodych

Anka Łuciwicz - Zurek

Naukowców. Dzięki temu wyróżnieniu mogłam zintensyfikować moją pracę naukową i skupić się na realizacji zadań związanych z przygotowaniem do procedury habilitacyjnej.

W swoich pracach naukowo-badawczych poświęciłam się następującym tematom:

a. Konceptualne podstawy samowiedzy

W swojej rozprawie doktorskiej podjęłam temat pojęciowych konstytuantów samowiedzy. Celem książki było zbadanie, jak powstaje samowiedza, jakie warunki muszą zostać spełnione, by mówić o samowiedzy. Podłoże tych badań stanowiły wybrane teorie pojęć, ze względu na to, że to pojęcia są najmniejszymi składnikami treści propozycjonalnej, którą zawierają również raporty pierwszoosobowe. Oś dociekań stanowiła teza o trójaspektowości samowiedzy. Składają się na nią aspekty: psychologiczny, epistemologiczny i metafizyczny, wyodrębniając jej szczególne cechy i łącznie dając jej całościowy obraz.

W oparciu o tezę o trójaspektowości i w odniesieniu do tezy o pojęciach jako składnikach treści zostały porównane wybrane teorie pojęć. W pierwszej z nich, której przedstawicielem jest Christopher Peacocke, pojęcia charakteryzowane są jako byty abstrakcyjne. W teorii drugiej, autorstwa Jerry'ego A. Fodora, pojęcia definiowane są jako symbole języka myśli. W trzeciej teorii pojęcia opisywane są jako rodzaj pewnych biologicznych zdolności. Tę teorię głosi Ruth G. Millikan. Efekty tych porównań stanowiły podstawę do analizy modeli samowiedzy.

Model podmiotowy samowiedzy został przypisany Peacocke'owi, ponieważ zachowuje on wyróżniony status ontologiczny i epistemologiczny treści, choć głosi teoretyczną możliwość jej naturalizacji na poziomie subosobowym. Jednak treść propozycjonalna jest składnikiem tylko tych stanów mentalnych, które przysługują podmiotom mającym zdolność myślenia. Są to tzw. stany wyższego poziomu. Dzięki własnościom treści tych stanów podmiot ma zdolność konceptualizacji stanów, w których się znajduje oraz potrafi odnieść je do siebie jako do podmiotu tych stanów. Zdolność ta jest zaś warunkiem posiadania wiedzy pierwszoosobowej.

W przeciwieństwie do Peacocke'a Millikan odrzuca tezę, że charakterystyka treści nastawień sądzeniowych uzasadnia rozpatrywanie istot myślących w kategoriach podmiotu. W świetle jej teorii człowiek nie ma wyróżnionego statusu poza tym tylko, że stanowi najwyższy punkt w hierarchii istot żywych, co zawdzięcza procesowi ewolucji. Ponieważ wszystkie jego czynności i wytwory, także psychiczne, służą jakimś biologicznym celom, jak adaptacja czy przetrwanie, treści przekonań należy sprowadzić do definicji takich funkcji. Millikan proponuje więc mówić o organizmach, a nie o podmiotach. Ciekawym stanowiskiem,

Anka Łuciwicz - Zurek

kontrastującym z dwoma powyższymi teoriami, jest funkcjonalizm komputerowy Fodora. Jest on zwolennikiem internalizmu semantycznego, według którego treść stanów przekonaniowych determinowana jest przez wewnętrzne relacje zachodzące między symbolami języka myśli. To one determinują treść. Mówiąc w uproszczeniu, umysł jest zatem rodzajem programu komputerowego, dlatego też lepszą nazwą na „podmiot” Peacocke’a czy „organizm” Millikan jest według Fodora „system”.

W pracy starałam się nie ograniczać jedynie do roli komentatorskiej, ale też ukazać sieć zależności, w które uwikłane są teorie samowiedzy. Takie uwikłanie owych teorii jest wynikiem natury ich przedmiotu, a więc wynikiem tego, czym jest samowiedza, jak jest nabywana i warunkowana. Metafizyczny, epistemologiczny i psychologiczny aspekt samowiedzy czynią z niej bowiem złożony przedmiot badań, który należy rozważyć z kilku perspektyw. Nie wszystkie z omawianych teorii pojęć bezpośrednio przekładały się na modele samowiedzy, w związku z tym moja praca polegała nie tylko na rekonstrukcji takich modeli jak w wypadku koncepcji Peacocke’a, ale też na ich budowie wychodząc właśnie od ich konceptualnych podstaw, jak wypadku teorii Millikan i Fodora.

Wyniki tych badań zostały opublikowane 2011 roku monografii: *Poznając siebie, czyli konceptualne podstawy samowiedzy* oraz między innymi w artykułach *Zagadnienie bezpośredniości dostępu poznawczego do własnych stanów mentalnych*, („Filozofia Nauki”, 2010) *Znaczenie pojęć dla samowiedzy według Christophera Peacocke’a* („Analiza i Egzystencja”, 2008).

b. Rola intencjonalności i uwagi w percepcyjnym modelu samowiedzy

Po opublikowaniu monografii podoktorskiej kontynuowałam moje badania w kierunku samowiedzy i samoświadomości, poszerzając je o koncepcje kognitywistyczne, koncentrując się przede wszystkim na zagadnieniu związku świadomości i uwagi. Referaty z tych dociekań prezentowałam m.in. na spotkaniach MIND Group, co zaowocowało zaproszeniem mnie do publikacji w zbiorze „Open MIND” (*Grasping meaning*, MIT 2015), w której połączyłam intencjonalne odniesienie ze zdolnością do rozumienia znaczenia wypowiedzi poprzez uczestniczenie podmiotu w świecie. Postawiłam tu tezę, że eksternalizm semantyczny jest właściwym stanowiskiem, ponieważ podkreśla, że dla uchwytowania znaczenia wypowiedzi podmiotu, ważna jest jego interakcja ze światem. W tym artykule wprowadziłam też zasadę solidarności w interpretacji wypowiedzi i zachowań innych podmiotów (obok zasady życzliwości głoszonej przez Donalda Davidsona). Zasada solidarności głosi, że wiedza związana z rozumieniem znaczenia nie ma uprzywilejowanego charakteru i stanowi własność

Anka Lenczyńska - Zurek

interpersonalną właśnie dzięki temu, że aby uchwycić znaczenie potrzebna jest interakcja podmiotu ze światem i jego społecznym otoczeniem (w książce *Intencjonalność – rozumienie – samowiedza...* również przytaczam zasadę solidarności, ale w zmodyfikowanej wersji). Natomiast w artykule *The role of attention in the perceptual model of self-knowledge* („Filozofia Nauki”, 2015) postawiłam tezę, że uwaga odgrywa ważną rolę w procesie dochodzenia do samowiedzy. Twierdziłam także, iż percepcyjny model samowiedzy może pomóc wyjaśnić sposób kształtowania się samowiedzy od uwagi poprzez samoświadomość. Model ten stanowi ramy opisu konstytucji samowiedzy, w którym uwaga jest najważniejszym składnikiem percepcji wewnętrznej. Wyjaśnia także charakter relacji między świadomością i uwagą, dając odpowiedź na pytanie, dlaczego spośród wielu doświadczanych stanów tylko część pojawia się w polu świadomości stając się treścią danej postawy tworzącej samowiedzę.

c. Lingwistyka kognitywna a modele umysłu

Moje zainteresowania w kierunku lingwistyki kognitywnej rozpoczęły się od badań związanych z koncepcją języka myśli Jerry’ego A. Fodora. Prace nad analizą założeń Fodora oraz ich aplikacjami do modeli umysłu kontynuowałam z różnym natężeniem przez wiele lat. Między innymi analizowałam założenia Reprezentacyjnej Teorii Umysłu i jej konsekwencje dla atomizmu pojęciowego i natywizmu. Założenia te zostały porównane treściami zawartymi w późniejszych pracach Fodora, w których dodaje on ważny element do RTM w postaci reprezentacji niepojęciowych. W swoich pracach polemizowałam z argumentacją Fodora na rzecz atomizmu i sprawdzałam, czy obliczeniowa teoria umysłu może działać przy założeniach eksternalizmu, a odrzucając internalizm, tym bardziej, że i sam Fodor w późniejszych pracach skłaniał się ku eksternalizmowi. Ostatecznie jednak pozostał on internalistą, ze względu na twierdzenie, że sposoby przedstawiania, wzorowane na Fregeowskich sensach, są w umyśle i determinują stany przekonaniowe działając wewnątrz umysłu, czy też nie wykraczając poza umysł. Z tym stanowiskiem polemizowałam najsilniej, ponieważ uważam, iż jeśli Fodor chce model umysłu opierać na działaniu Fregeowskich sensów, to nie może ich aplikować do internalistycznych teorii umysłu. Swoje wątpliwości i propozycje w tej kwestii opublikowałam m. in. w artykule *Ewolucja języka myśli* („Diametros”, 2012).

d. Kognitywistyczne koncepcje podmiotu

Podstawowe pytanie, które zadałam w kwestii kognitywistycznych koncepcji podmiotu było następujące: Czy w świetle świadectw empirycznych ukazujących, że podmiot może się mylić co do własnych stanów, nie tylko doznań, ale też postaw propozycjonalnych, możliwy jest do

Anka Lenczyńska - Zurek

utrzymania autorytet pierwszej osoby? Interesowała mnie kwestia tego, jak wyjaśnić pomyłki w identyfikacji własnych postaw. W wyjaśnieniu tej kwestii oparłam się na neuropsychologicznych badaniach nad introspekcją, polemizując jednak z nimi i podając własną propozycję wyjaśnienia takich pomyłek w artykule *On confusing propositional attitudes* („ProtoSociology”, 2014).

Drugim ważnym pytaniem była kwestia tego, czy takie autoiluzje mają wpływ na dezintegrację podmiotu. Poszukiwałam też związku między filozoficznym podejściem do podmiotu, jako tego, który dzięki uprzywilejowanemu dostępowi do własnych stanów nie może się co do nich mylić, a korelatami neuronalnymi w stanach depersonalizacji czy dezintegracji poczucia bycia spójnym podmiotem, co opisałam w artykule *Problem samoidentyfikacji podmiotu na przykładzie eksperymentów RHI, FBI, BSI* („Principia”, 2014). Wchodząc w bardziej szczegółowe badania zajęłam się neuronalnymi korelatami procesów uwagowych w medytacji oraz powiązaniem opisów stanu podmiotu na poziomie subosobowym z jego opisem na poziomie osobowym, a zatem jego przeżyć i doznań występujących podczas medytowania. Efektem tych badań był artykuł *Wpływ zaburzeń orientacji czasoprzestrzennej na perspektywę pierwszoosobową* („Przegląd Filozoficzny”, 2013).

e. Enaktywizm i eksternalizm w kognitywistycznych koncepcjach podmiotu i poznania

Pod wpływem dotychczasowych wyników badań zaczęłam się interesować zagadnieniem autonarracji i rozumienia siebie w perspektywie teorii podmiotu, które rozpatrują go jako zunifikowany ze światem system, jak np. w ekologicznych teoriach jaźni. Zastanawiałam się jak pogodzić koncepcję podmiotu otwartego, na którego konstytucję ma wpływ jego środowisko, z jego uprzywilejowanym statusem w samopoznaniu. Te kwestie prowadziły do problemu wiedzy szczególnie w koncepcjach eksternalistycznych, postawiłam bowiem tezę, że te same problemy, które napotyka eksternalizm, napotykają też teorie otwartego podmiotu, jak np. enaktywizm. Interesowało mnie, jak powstają prawdziwe, uzasadnione przekonania podmiotu na jego własny temat, jednak aby odpowiedzieć na to pytanie, musiałam powrócić do koncepcji eksternalizmu epistemologicznego i semantycznego, głoszonych na gruncie analitycznej filozofii umysłu. Efektem tych dociekań był szereg artykułów, m.in. *Enactivism as a new version of externalism and the problems of self-knowledge* („Filosofiya. Kulturohyya”, 2013).

Anka Szustak - Zurek

f. Kognitywistyczne badania nad rozumieniem

Jeszcze przed pracą nad książką habilitacyjną zajęłam się problemem powiązania kognitywistycznego podejścia do zdolności rozumienia zestawionego z jego klasycznymi filozoficznymi koncepcjami. Było jasne, że są one niewspółmierne, choćby ze względu na sposoby definiowania tej zdolności, co implikowało też sposoby jego wyjaśniania. Zadałam pytanie, czy można je powiązać. Odpowiedzią wydawała się stopniowalność rozumienia. Polemikę z koncepcjami stopniowalności rozumienia i argumentację na rzecz podanych przeze mnie stopni rozumienia zawarłam w artykule *Can we build theories of understanding on the basis of mirror neurons* („Hybris”, 2015). Znacznie zmodyfikowaną koncepcję stopniowalności rozumienia przedstawiam również w rozprawie habilitacyjnej, w której dopiero dokonuję bardziej złożonego połączenia filozoficznego i kognitywistycznego ujęcia tej zdolności.

Klasyczne koncepcje rozumienia w świetle ich analitycznego ujęcia przedstawiam w *Dimensionen des Verstehens* („Studia z Historii Filozofii”, 2014) oraz *Alles dreht sich ums Verstehen und das Mentale. Ein Kommentar zu dem Artikel von Gerhard Preyer „Von der Radikalen Übersetzung zur Radikalen Interpretation – Quine, Davidson und darüber hinaus“*, („Studia z Historii Filozofii”, 2016). Ostatni z wymienionych artykułów stanowi komentarz do prac prof. Gerharda Preyera, z Uniwersytetu Johanna Wolfganga Goethego we Frankfurcie nad Menem, z którym współpracuję nieprzerwanie od 2004 roku. Wynikiem tej współpracy są wspólnie organizowane międzynarodowe warsztaty na temat świadomości: „Consciousness, Self and Subjectivity”, 17-18. 05. 2016. Kolejne warsztaty z udziałem prof. Terrence’a Horgana i prof. Gerharda Preyera planowane są na maj 2017.

Anke Landgraf - Zureike